

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАШКИЛ ЭТИЛАДИГАН ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНЛАР ТАҲЛИЛИ

Н.А.Исмоилов

НамДУ М-ТМВ-AU-21 гуруҳи 2-босқич магистранти

Қ.О.Шодманов

Таълим менежменти кафедраси мудир, п.ф.н., доцент

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7393976>

Аннотация. Ушбу мақолада профессионал таълим муассасаларида педагогик жараёнларни ташкил этиши ва бошқаришида – тарбиявий муносабатлар жараёнини вужудга келиши ва бу асосида ўқувчилар тафаккурининг шаклланиши ва ривожланишига таъсир этувчи омиллар тўғрисида атрафлича фикр юритилган.

Калит сўзлар: Профессионал таълим муассасаси, педагогик жараён, субъект-объект муносабатлари, субъект-субъект муносабатлари, тарбия, таълим, маълумот, ўзини-ўзи тарбиялаш, мустақил таълим, мустақил маълумот, тарбиявий муносабатлар, шаклланиш, ривожланиш.

АНАЛИЗ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ, ОРГАНИЗОВАННЫХ В ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Аннотация. В данной статье в организации и управлении педагогическими процессами в профессионально-образовательных учреждениях – формирование образовательных отношений и факторы, влияющие на формирование и развитие мышления учеников на этой основе.

Ключевые слова: Профессиональное образовательное учреждение, педагогический процесс, субъект-объектные отношения, субъект-субъектные отношения, воспитание, образование, информация, самообразование, самостоятельное образование, самостоятельная информация, образовательные отношения, становление, развитие.

ANALYSIS OF PEDAGOGICAL PROCESSES ORGANIZED IN PROFESSIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. In this article, in the organization and management of pedagogical processes in vocational educational institutions - the formation of educational relations and factors influencing the formation and development of students' thinking on this basis.

Keywords: Professional educational institution, pedagogical process, subject-object relations, subject-subject relations, upbringing, education, information, self-education, independent education, independent information, educational relations, formation, development.

Бугунги кунда мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар, татбиқ этилаётган янгиликлар, таълим-тарбия жараёни иштирокчилари учун яратилаётган шарт-шароитлар, халқимизнинг эркин яшаш ва меҳнат қилиш шароитининг яхшиланиши, умуман олганда эришилган моддий ва маънавий салоҳият эркинлиги, мустақил фикрлаш, эътиқод ва сўз эркинлиги, диний бағрикенглик, умуминсоний қадриятлар ва миллий урф-одатларнинг ҳурмат қилиниши ва қадрланиши, кучли ижтимоий ҳимоя ҳамда буларни ҳуқуқий асосларининг яратилиши ёшларни мустақилликни мустаҳкамлаш, унинг мазмун-моҳияти, аҳамияти ва заруриятини объектив баҳолашга ўргатиш йўналишида ўзига хос вазифалар юклайди.

Ҳозирги кунда таълим соҳасида амалга оширилаётган ислоҳотлар асосига профессионал таълим муасссаларида ташкил этиладиган педагогик жараёнларда ўқувчиларни мустақил ва эркин фикрлашга ўргатиш, дунёқарашини кенгайтириш, тафаккурини ривожлантиришга, яъни таълим-тарбия жараёнига ҳам алоҳида эътибор қаратилаётганлигини кўришимиз мумкин, бу ўз навбатида профессионал таълим муассасаларида ташкил этиладиган педагогик жараёнларни ўрганиш ва таҳлил қилиш заруриятини белгилайди.

Профессионал таълим муасссаларида ташкил этиладиган педагогик жараёнлар ўқувчиларнинг дунёқарашини ўзгартиришга, уларда ғурур, ор-номус, меҳр каби бир қатор туйғуларни, яъни миллий менталитетимизга мос ва хос туйғу ва хусусиятларни шакллантиришга хизмат қилади. Шунингдек, мазкур жараёнда ўқувчиларга мустақилликнинг мазмун-моҳияти, аҳамияти ва зарурияти ҳақида тушунчалар берилиши натижасида уларда ҳаётга, ўқишга ва меҳнат қилишга, ота-онага, қариндош-уруғларга, дўстлари ва бошқа яқинларига, тенгдошлари ва танишларига, умуман олганда халқимиз ва миллий бойлигимизга, Ватанимиз ва Давлат рамзларига, умуммиллий қадриятлар ва миллий урф-одатларимизга бўлган ижобий муносабатни шакллантириб боради.

Бизнинг фикримизча, профессионал таълим муасссаларида илмий асосларда ташкил этилган педагогик жараёнлар ўқувчиларда Ватанга, табиат ва жамиятга, ота-она, қариндош-уруғлар, ёру-дўстларга меҳр-муҳаббат ва садоқат, умуммиллий қадриятлар ва миллий урф-одатларимизга ҳурмат, уларга эғалик қилиш ҳамда ўз вақтида ҳимоя қила олиш каби масъулиятини шакллантиради.

Профессионал таълим муасссаларида ташкил этиладиган педагогик жараёнларда ўқувчиларни кўпроқ эркин ва мустақил фикрлашга ўргатиш, ўқувчиларнинг субъективлигини ошириш ҳисобига, субъект-объект муносабатларидан субъект-субъект муносабатларига ўтиш, яъни мазкур жараёнда шахсга йўналтирилган таълим жараёнини ташкил этиш, шунингдек, уларнинг мустақил таълим олишлари учун шарт-шароитлар яратиш, мустақил олган маълумотларини ўрганиш асосида уларнинг илмийлиги, янгилиги ва ишончлилигини таҳлил қилиш, энг янги ва ишончли ахборотлар билан таъминлаш, ўқувчиларнинг фаолиятини мувофиқлаштиришда ахборотлар алмашинувида алоҳида эътибор қаратиш зарур.

Адабиётларда шахс ривожланишининг асоси сифатида таълим – мустақил таълим, тарбия – ўзини-ўзи тарбия, маълумот – мустақил маълумот ва тарбиявий муносабатлар келтирилади.

Тадқиқотчиларнинг фикрича, инсонга туғма равишда хатти-ҳаракатларнинг ҳеч қандай, на ижтимоий, на ноижтимоий дастурлари берилган эмас. Ҳар бир инсон учун, шахс сифатида фазилатларнинг шаклланиш жараёни амалда нолдан бошланади. Шунинг учун ҳам маълум мақсадларга йўналтирилган таълим-тарбия шароитлари инсон шахсини шакллантиришнинг умумий қонуниятларини инкор этмайди. Инсоннинг ривожланишида, яъни уни тарбиялашда жамият томонидан ташкил этилган таълим муассасаларининг ва таълим-тарбия жараёнида қатнашаётган барча кишиларнинг фаолиятлари муҳим роль ўйнайди.

Демак, тарбия – инсонлар ривожланишида асосий роль ўйнайдиган жараён бўлиб, бир авлоднинг ижтимоий тажрибасини кейинги авлодлар томонидан ўзлаштирилиши ва уларнинг ижтимоий ҳаётга қўшилишларини таъминлаб берувчи зарурий фаолият бўлиб, у

инсон тарбияланганлигининг мезони сифатида шахсий хислатларни шакллантириш билан боғлиқ ҳолда тарихан шаклланиб келган педагогик тушунча. Унинг ёрдамида инсоннинг ривожланишига ташқи муҳитнинг таъсирини фан ва амалиёт исботлаб беради. Инсон бутун умри давомида ҳаётда кимнингдир тажрибасига таянади ҳамда унга асосан ўзининг кўникма ва малакаларини шакллантириб боради. У фақат ўтмиш меросхўри сифатида ижтимоий ҳаётга кўшилиб боради ва келажак учун тайёрланади.

Тарбиявий жараён – ривожланиб бораётган авлоднинг катта ёшдагилар тажрибасини эгаллаб бориш жараёни бўлиб, у инсонлар ривожланишини бошқариш ҳамда уларнинг шахсий хислатлари шаклланишига зарур шароитлар яратиш беради. Айрим ҳолларда тарбия билан ривожланиш ўртасида ўзаро боғлиқлик йўқдек туюлади, аслида улар ўртасида боғлиқлик жуда мураккаб ва аҳамиятлидир.

Ҳаётда “тарбия” жуда кенг қўлланилади. Тажриба ўргатиш, тарбиялаш оммавий ахборот воситалари ёрдамида, санъат орқали, бошқарув тизими ва ташкилотларда сиёсий, маънавий ва маърифий ишларни ташкил этиш орқали амалга оширилиши мумкин. Буларни амалга оширишда маълумот муҳим аҳамият касб этади.

Маълумотлилик – шахсий сифат кўрсаткичи, яъни шахснинг ривожланиш даражаси, унинг тажрибаси, кўникма ва малакаларни қай даражада ўзлаштирганлиги ва улардан фойдаланиш ҳамда улар ёрдамида янги билим-кўникмаларни эгаллаб, тўлдириб бориш қобилиятлари тушунилади.

Маълумотли бўлиш учун тарбияни ўзи етарли эмас, бунда маълум бир жараёнлар мавжуд бўлиб, бу жараёнларни ташкил этиш негизида таълим тушунчаси мавжуд.

Таълим – тажрибалар алмашилиши жараёни бўлиб, режали равишда амалга ошириладиган “ўқитувчи-ўқувчи-ўқитувчи” мулоқоти, унинг натижасида маълумот, тарбия ва ривожланиш амалга ошади. Маълумот олиш тизимида таълим асосий роль ўйнайди.

Бизнинг фикримизча, педагогика фани ўзини-ўзи тарбия, мустақил маълумот, мустақил таълим тушунчалари орқали инсоннинг туғма истеъдоди, қобилияти, ҳис-туйғулари ҳамда ички дунёсининг шахсий ривожланишидаги аҳамиятини ёритиб беради.

Ривожланиш объектив жараён бўлиб, ташқи ва ички бошқарилувчи омиллар томонидан миқдор ва сифат жиҳатидан физик ва маънавий шаклланиш, яъни, шахснинг фазилатлари, сифат ва хулқларининг шаклланиши, тушунчаларнинг чуқурлашиши, кенгайиши, осондан – қийинга, оддийдан – мураккабга, мавҳумдан – билишга, оддий ҳаёт кечирish шаклларида – олий фаолиятга ўтиш жараёнидир.

Ўзини-ўзи тарбиялаш ички туйғулар ёрдамида миллий қадриятларни, инсон ҳаётидаги ютуқ ва муаммоларни, тажрибаларни ўрганиш, кўникма ва малакалар ҳосил қилиш, яъни мустақил ривожланиш жараёнидир. Таълим-тарбия жараёни қандай ташкил этилмасин, ўзини-ўзи тарбиялашсиз уни амалга ошириб бўлмайди.

Мустақил маълумот авлодлар тажрибасини, фан-техника ютуқларини ўз ички туйғулари асосида мустақил ўрганишга қаратилган ҳаракатлар мажмуининг натижаси бўлиб, инсоннинг шахсий қобилиятларини ривожлантириш жараёни ҳисобланади. Мустақил маълумот инсон шахси ривожланишида, тажрибаларни эгаллашида қулайликлар яратса, мустақил таълим эса таълим олишнинг асоси ҳисобланади.

Мустақил таълим – бу инсоннинг ўзи танлаган воситалар ва адабиётлар ёрдамида авлодлар тажрибасини, фан-техника ютуқларини ўрганишга йўналтирилган шахсий

ҳаракатлар жараёни. Бунда инсоннинг ички дунёси, хис-туйғулари, мустақил фикрлаш қобилияти асосий роль ўйнайди.

Демак, профессионал таълим муассаларида ташкил этиладиган педагогик жараёнлар самарадорлиги нафақат таълим-тарбия жараёни илмий асосда ташкил этишга, балки мустақил таълимни йўлга қўйиш, ўқувчиларда ўзини-ўзи тарбиялаш кўникмаларини шакллантириш, шунингдек, ўзаро таъсир жараёни ташкил этишга боғлиқ бўлади.

Профессионал таълим муассаларида ташкил этиладиган педагогик жараёнларни ўқувчиларнинг мустақил таълим жараёнида олган тушунчалари асосида ташкил этиш ва мазкур жараёнда уларни ижодий фикрлашга ўргатиш асосида уларнинг фаоллигини таъминлаш, шунингдек, уларда ижодий қобилиятларни шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Бу ўз навбатида ўқувчиларнинг мустақил ишлаши ва мустақил ўрганиши учун алоҳида топшириқлар бериш ва унда уларнинг бошланғич тушунчалари даражасини ҳамда мойиллигини ўрганиш асосида берилаётган топшириқларни бажаришга уларда қизиқишни шакллантириш каби қатор талабларни белгилайди.

Профессионал таълим муассаларида педагогик жараёнларни ташкил этишда шахслараро муносабатларда ўқувчи шахсини ривожланишига таъсир кўрсатувчи тарбиявий муносабатларнинг мавжудлиги ва уларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳам инобатга олиниши зарур.

Профессионал таълим муассаларида педагогик жараёнларни ташкил этиш ва уни амалга оширишда, таълим-тарбия жараёни иштирокчилари, яъни ўқитувчи ҳамда ўқувчилар ўзаро маълум бир белгиланган муносабатда бўладилар, бу муносабатларни иқтисодий, сиёсий ва бошқа муносабатлардан фарқли равишда тарбиявий муносабатлар деб айтишимиз мумкин.

Тарбиявий муносабатлар инсонлар ўртасидаги доимий муносабат (алоқалар) бўлиб, улар инсон шахсини ривожлантиришга, яъни мустақил маълумот, мустақил таълим олиш ва ўзини-ўзи тарбиялашни шакллантиришга хизмат қилади, шунингдек, бу педагогик жараён ҳисобланадиган инсонлар ўртасидаги ўзаро муносабатларда турли шаклларда намоён бўлади, яъни мазкур жараёнда иштирок этаётган маълум бир инсоннинг билими, муомала ва мулоқот маданияти, кийиниши, гавда ҳаракатлари, қобилияти, фан-техника, санъат ва табиатга бўлган муносабати ҳамда қизиқиши иккинчи бир инсонга ва бошқа инсонларнинг фаолиятига, яъни фикрлаши, тасавури ва дунёқарашининг ўзгаришига ҳамда тафаккурининг ривожланишига ўз таъсирини кўрсатади [3].

Юқорида келтирилган тарбиявий муносабатларга эътибор қаратадиган бўлсак, “инсон-инсон” муносабатлари шаклида биринчи ўринда ўқувчининг ўз ўртоқлари билан “ўқувчи-ўқувчи”, ўқитувчининг ўз ўқувчилари билан “ўқитувчи-ўқувчи” муносабатларини кўриш мумкин, ўқувчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларда ва ўқувчи билан ўқитувчи ўртасидаги муносабатларда тарбиявий муносабатларнинг мавжудлигини, яъни мазкур муносабатларда ўқувчи шахсининг ривожланишига таъсир кўрсатувчи бевосита таъсир жараёни мавжудлигини кўраимиз.

Бизнинг фикримизча, мазкур бевосита таъсир жараёни масофадан туриб, мулоқотсиз тарбиявий жараёнда вужудга келади. Масалан, ўқувчи ўз ўқитувчисининг эслаганда, унинг исмини эшитганда ёки ўқитувчи сўзини эшитганда, шунингдек, унга ўрнак бўлаётган ёки уни ранжитган ўқитувчини узоқдан кўрганда, у ҳақида фикр юритади

ва мазкур жараёнда ўқитувчининг билими, дунёқараши, кийиниши, жамоадаги мавқеи, ўзи каби ўқитувчилар ўртасидаги обрўси, ўқувчиларга бўлган муносабатлари ҳақида ўқувчи ўйлайди, бу ўз навбатида ўқувчининг дунёқарашини ўзгаришига ўз таъсирини кўрсатади.

Профессional таълим муассаларида педагогик жараёнларни ташкил этишда тарбиявий муносабатларнинг асосий шаклларида бири бўлган инсон-инсон муносабатларини ҳамда инсон-инсон муносабатлари жараёнида, ҳаттоки мулоқотсиз жараёнда ҳам ўзаро таъсир мавжудлигини инобатга олиш ва мазкур жараёнларни тўғри ташкил этишга эътиборни кучайтириш зарур.

Инсон-китоб-инсон муносабатлари ҳам ўқувчи шахсини ривожланишида ўзига хос аҳамият касб этади. Масалан, ўқувчи шахсига таъсир кўрсатувчи маълумотлар нафақат китобда, балки таълим муассасаси газета ёки журналида қизиқарли мақола сифатида берилиши, ихтиёрий вазиятда уни ўқиган ўқитувчи ёки ўқувчини мазкур ҳолатлар бўйича фикрлашга мажбур қилади, уларнинг дунёқарашини ўзгартиради ҳамда ундан тўғри хулоса чиқаришга ундайди.

Тарбиявий муносабатларнинг асосий шаклларида бири ҳисобланган инсон-китоб-инсон муносабатларининг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиш ва уларга амал қилиш professional таълим муассалари ўқувчилари ҳамда ўқитувчилари ўртасидаги тарбиявий муносабатларни тартибга солиш билан бир қаторда, ўқувчилар шахсини ривожлантиришнинг асосий воситалардан бири сифатида хизмат қилади.

Professional таълим муассалари ўқувчиларида табиатга онгли муносабатда бўлиш, табиат захираларини сақлаш ва кўпайтиришга оид масъулиятни шакллантириш минтақамиздаги экологик муаммоларга бефарқ бўлмасликка, уларни ўрганиш ва келиб чиқиш сабабларини таҳлил қилиш асосида амалий ҳал қилишда иштирок этишга чорлайди.

С.Т.Турғуновнинг фикрича, инсон билан табиатнинг ўзаро таъсирини англаш ва унга эътибор қаратиш шахс илмий дунёқарашининг ривожланиш жараёни бўлиб, бу жараёнда “инсон-табиат-инсон” шаклидаги тарбиявий муносабатлар намоён бўлади ва бунда табиат қонуниятларининг инсон томонидан ўзлаштирилиши, табиат қонуниятларига оид таълим-тарбия асосида табиат яхлитлиги ҳамда атроф-муҳитнинг инсон томонидан ўзгартирилиши ҳақидаги тасаввурлар шаклланади [2].

Professional таълим муассаларида педагогик жараёнларни ташкил этишда инсон-техника-инсон муносабатлари жараёнининг мавжудлигини ҳам инобатга олиш ўзига хос аҳамият касб этади, чунки ўқувчиларнинг компьютер техникаларига қизиқишини ривожлантириш ва улардан оқилона фойдаланишни ўргатиш, ўқитувчилар томонидан ўқув-машғулотида слайд, электрон дарслик, ўқув-лаборатория машғулотида электрон вариантларидан фойдаланишга эришиш ўқувчиларни фан-техника ютуқлари билан таништиришга замин яратади.

Бизнинг фикримизча, professional таълим муассаларида барча ўқувчиларнинг компьютер техникасининг энг сўнги авлодларидан фойдаланишлари учун зарурий шарт-шароитлар ва имкониятларни яратилиши ўқувчиларда техника ва технологияларга бўлган қизиқишини ривожлантиради, шунингдек, ўқувчи ва ўқитувчиларга масофадан ўқитиш усулларида фойдаланишлари учун имконият яратилади ва бу инсон-техника-инсон муносабатларининг аҳамиятини ифодалайди.

Профессионал таълим муасссаларида ташкил этиладиган педагогик жараёнларда инсон-санъат-инсон шаклидаги тарбиявий муносабатлар жараёни ҳам ўзига хос аҳамият касб этади, чунки санъат бор жойда янгиликка интилиш, меҳр-муҳаббат, инсонийлик туйғулари ҳукм суради.

Тарбиявий муносабатларда ўқувчиларга турли воситалар орқали таъсир кўрсатилар экан, бундай воситалардан бири сифатида ўқувчиларнинг санъатга бўлган қизиқишидан фойдаланиш мумкин, бунда ўқувчининг санъатга ва санъат турларига бўлган муносабати, турли тадбирларни ташкил этишдаги фаоллиги, ташаббускорлиги, турли байрамларда, кўрик-танловларда ва фанлар бўйича ўтказиладиган кечалардаги иштироки рағбатлантирилиб борилиши зарур.

Демак, ўқувчи шахсини ривожлантириш турли шакллардаги педагогик жараёнларда амалга оширилади ва мазкур жараёнларда тарбиявий муносабатлар ўзига хос аҳамият касб этади, бунинг энг асосий сабаби ўқувчилар ўзаро бир-бирини ва атрофдаги одамларнинг хатти-ҳаракатини кузатади, фикрлайди ҳамда уларнинг қилган ва қилаётган ишларидан хулосалар чиқаради ва мазкур жараёнда уларнинг тафаккури шаклланади ва ривожланади.

Ўқувчилар шахсини ривожлантириш жараёнларининг ўзаро боғлиқлиги ва алоқадорлигини таъминлаш кўзланган натижаларга самарали эришишнинг асосий шартларидан бири бўлиб, ташкил этиладиган педагогик жараёнларни ва ўрганиладиган тушунчаларнинг мазмун-моҳияти, аҳамияти ва ўзига хос жиҳатларидан келиб чиқиб қўлланиладиган методлар ва татбиқ этиладиган ёндашувларни танлаш ҳамда улардан оқилона фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

REFERENCES

1. Турғунов С.Т. Педагогика: Маърузалар тўплами. – Наманган: НамМПИ, 1999. – 109 б.
2. Турғунов С.Т., Мақсудова Л.М. Педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқариш. – Тошкент: Фан, 2008. – 196 б.
3. Турғунов С.Т. ва бошқалар. Таълим муассасаларида бошқарув. Ўқув қўлланма. Т.: Фан-2008 й.